

litura, vestitur, supra primam altorum fenestrarum seriem pergula, seu ambulacrum lapideum, chalybis artificio in varias formas exisum suspenditur; ægrotorum usui accommodatum, et liberiori subinde aura, et prospiciendi hilaritate morbi molestias ibidem mitigantium. Interior structura duplicem se mutuo sustentem arcum, plura deinde omni parte concamerata conclavia ostendit; ex quibus duo magnitudine cæteris eminentia nos aliquandiu detinebant, per duo scilicet latera ædificii porrecta, angulus in quem utraque concurrunt, sacello occupatur, peggmatibus auro argentoque splendidibus insigni. In ejus ara augustissimum Domini corpus asservatur, loco tam idoneo, ut circumjacentibus utroque in triclinio morbidis in aspiciendi solatium, et in extremo certamine, luctaque mortis, vel etiam alias cum opus est, in cœleste alimentum pateat, Viginti porro lectisternia secundum parietem collocata, nitidis de flavo colore conopœis ad ejus patriæ morem, sed supra talis miseriæ sortem, perornantur. Cubile alterum viris, feminis alterum habitatur; dispositionis tamen aptitudine mutuum in sese prospectum impediens. Mundities tanta ubique, ut ejus solius curam, non egenorum ægrotorumque hic agi diceret. Quilibet torus suum habebat inquilinum; quorum vultus ægritudinis tabe exesi, luridique colore squalidi visitantium animos in societatem doloris violenter urgebant; et jacentium oculi e palpebrarum cavernis emicantes, latentem intra viscera cruciatum deserto silentio fatebantur: ac jure quodam lacrymas ab intuentibus exigebant, utpote quas ipsi jam omnes consumpsissent. Certe ad cancellos sacellum præmuniens sub curiositatis specie me aliquandiu a sociis aversus applicui, ne ruborem ex natantibus luminibus colligerem: utique cum in alterius cubiculi toros transversim oculos deflexissem; spectassemque ibidem e prima nobilitate (quod famularum et vestium apparatus testabatur) matronam lecto ejusdam miseræ adnotam, tantaque promptitudine et hilaritate pretiosissimos cibos illi de genibus ingerentem, ac si suavissimo suo pignori mulsum instillaret. Effluentem etiam ex ulceribus, quæ genas morbidæ laniabant, sanien cum balsama, sine horrore aut nauseæ significatione, tergebat. Confirmabat afflictam affabili morem teneritudine et allocutionis suavitate: prodigebat denique bellaria, nummos, unguenta. Ut vere hic Magdalenam Christo servatori in hoc languenti membro inservientem intueri me cum singulari pietatis sensu arbitrarer. Recipiuntur in hoc nosocomium sine discrimine cujuscumque sortis homines, eademque charitas omnium miseriæ complectitur. Cæterum, quod maxime obstupui, pauca virgines, voto ad hoc præclarissimum munus astricte, totum rei domesticæ laborem procurant. Ex iis prima nos ex hypocausto languentium (ne horrorem ex aperiendo mox teterrimo ejusdam ulcere conciperemus) ad alia conclavia comitabatur. Constructa sunt hæc separatim pro singulis, si forte quispiam honestior civis, aut ex patriciorum genere se illis credere velit, uti frequenter id fieri referebat, ab aliis peregrinis distincti tanto velocius convalescant. Proxime ad januam majorem domus pharmacopœum aperitur; ubi unguentaria, liquores et quidquid seu simplex seu mistum curandis morbis industria medicorum invenit, suis ipsæ virgines manibus coquant, servantque vasculis, scriniis, vitris ad omnem elegantiam exactis; tam paratæ quam peritæ sua venenis antidota, sua doloribus lenimenta ingeniosa dexteritate distribuere; dignæ profecto, quæ cæteris omnibus per orbem gynæcæis toto celo præferantur.

18. Integra hora nos hoc spectaculo delectati, inde extra muros aliam, sed et illam amplissimam admirationis materiam collegimus. Nimirum per urbis munitiones dilapsi tactos mœrore animos, et allatam ex nosocomio tristitiam jocorum libertate

A detersimus. Liceat igitur et stylo meo tanta stupendi violentia correpto librare aliquantum sese, et supra vulgarem incedendi morem triumphantis tumore gradi. Sane cum oculos in illa munimenta conjicerem, illico vi plus quam, ut rebar, humana elevabar ad jucundam troporum audaciam. Refodiebam igitur fabulosam Nasonis Uranomachiam; scitabarque ex comitibus, an Titanes hæc montium fragmenta istuc coniecissent, dum Ossam Olympumque comminuebant? nam inferioris et plebeæ magnitudinis hominum non erat acervare tantas moles. Dædali præterea manum non vane suspicabar adfuisse operi, quod instar Labyrinthi per multiplices flexuum errores circumductum, suis etiam alieneis Minotauris horrescat. Quare jam tandem risu abstinebo, aiebam, quo temeritatem fugientis illius ducis prosequerem, qui quinque abhinc ante lustra aliquot suorum millia huic monstro sacravit. Sed et surgentes in summam altitudinem muri sat terroris spargunt; non enim quasi novacula rasi, et calce illiti nitent; sed contrata quodammodo in asperas rugas fronte Martios furores roburque per saxorum impolitorum crudelitatem spirant. Et veluti adhuc de tormentorum muralium quassatione ferocirent, suas cicatrices (quas ego maculis per impetiginem arrosæ cutis comparabam) gloriose ostentant; leves quidem, et neque scissura, ne dicam labe, dignatas. Septem propugnacula quasi totidem tela de mœnium circulo promittuntur, quæ in mutuam opem ita sese invicem respiciunt, ut undique duo in unius defensionem invigilent. Fossæ denique altitudo cacumen turris adæquans, quot militum tumulus esse possit demonstrans, non ferebat diuturnum palpitantium oculorum aspectum.

19. Interea nos ad prandium vocabat domini provisoris humanitas, quod in seminario liberaliter instruxit. Absumpta erat promulsis, cum ego ex mensæ socio, quem lateri meo admoverant, explorare incepti quidnam arcani tabula illa reconderet, quam ad templi fores media in urbe observavi suspensam. Expressit in illa coloribus aplis artifex fulgentem e radorum medio splendore sacram hostiam, qua utuntur catholici sacerdotes, quando divinorum verborum vi, expulsa panis substantia externæ illi formæ sacratissimum Domini corpus inducunt, plebique adorandum exponunt; crystallo plerumque inclusum, aureisque circum ornamentis decorum. Delectatus ille mea curiositate: ibi, respondet, durat prodigium, quo Gallia vix vidit illustrius. Qualenam inferebam prodigium? Tum ille, ut conjicio, ait, nullam tam dignæ rei notitiam habes; eam ergo tibi ab exordio breviter evolvam. In cænobio Faverniaco, in quo aliquot a Dola leucis monachi divi Benedicti legibus vivunt, per festa Pentecostis divinum illud mysterium, ejus effigiem tabula præfert, prostabat interdum accurrenti ex vicinia innumeræ fidelium multitudini. Cumque anno salutis 1608 Pentecostes in diem 25 Maii incidisset, ac vesperi ardens cera, peggmata illa, quæ in medio altaris in scrinii formam condendo, pro usu, divino pignori erant, per æditui socordiam comprehenderet, et flamma proserpens simul omnia altaris ornamenta in cineres solveret; unica, mirum! illa argentea theca latentem sub panis imagine Deum sustentans evasit illæsa; quam non tantum ignis non involvit, verum etiam supra altare in aere libero sublime hærentem reliquit. Non potuit diu silentio tegi tam apertum stupendumque portentum, quin frequentissimus populi accessus veritatem suis oculis haustum per omnes late regiones spargeret; multis curiositate, pluribus pietate adductis ad tantæ rei novitatem. Die Martis jam illustri (nam eousque immota persistebat) e proximo pago sacerdos quidam multa probitate insignis cum universa sibi credita plebe ad hanc sacram ædem consueto, ut vocamus, processionis ordine profectus, super repurgatam prius a cineribus aram, sacrum facit

in populi omnem numerum superantis præsentia. Qua spectante divinam a se consecratam hostiam solito more circa missæ medium supra verticem extollit, a plebe adorandam; cum ecce simul et illa, quæ ab incendio superstes in aere hærebat, per tantumdem spatii sursum ascendit, paululumque consistens descendente sacerdotis manum secuta placidissimo motu pone jacentem in ara librum collocatur. Ne vero tam evidens divinæ clementiæ signum aut a malevolis in controversiam jocumque; vel ab ingratis in oblivionem traheretur, Ferdinandus de Reii tunc episcopus Vesontionensis per juratos quamplurimos testes totam rei seriem in publicum diploma redactam posteritati consignavit; jussitque eodem anno circa divi Thomæ festum alteram ex illis hostiis (duas enim theca continebat) Dolam solemnissima pompa transferri: quæ in hodiernum usque diem perseverat integra, ibique ostenditur, ubi tu tabulam illam notabas.

20. Actis pro eleganti narratione gratiis, ut memorabile monumentum animo meo fortius invigiletur, totam historiam celeri cogitatione revolvi. Miratus alter secutum apud me altum silentium, satissime percepissem, quæsit, sua dicta? Abunde; inferebam; eaque nunquam oblitanda apud me memoria obfirmavi: atque utinam sectarii nostri ad tam manifestum luminis claritatem caligantes mentis oculos aperirent! Qui plus quam phrenetica prorsus insania insurgunt in apertissimam hanc veritatem. Quodnam enim, quæso, fidei mysterium commendavit studiosius, instituit clarius, confirmavit luculentius incarnata veritas Deus? Ac primis quidem sæculis quamvis aliquot difficiliora dogmata ab imperitis controversiæ subjecerentur, tam effrontem tamen non peperit orbis furiam, qui in audaciam derogandi tantæ veritati insurgeret. Quanti autem omni per ordinem ævo accessere testes? nimirum, qui vitæ innocentia, et eruditionis gloria immortalitatem sibi peperere in terris, qua nunc utique fruuntur in caelis. Contra, qui extremis hisce sæculis hujus lucis extinguendæ, si diis placet, fuere auctores, non aliam de sua vita scribendi materiam reliquere, quam sordes, petulantiam et infanda scelera. His igitur an illis assentiendum, quis sana mente dubitet? et hi porro alia in nos arma non afferunt, quam suæ ignorantie confessionem: non potest, inquit, hæc res fieri; capi non potest, quod immensus ille et infinitæ magnitudinis Deus, sub tam modica panis particula lateat, comedatur, adoretur. Salva res. Si arcana divinorum sacramentorum non credi, nisi palpentur necesse est, quam tu fidei materiam dabis? Manifesta ac palpabili demonstratione mihi edicito causas modumque quibus numen muscas, formicas et ejusmodi animalcula in orbe universo innumera producat, alat, conservet; si id de unico præstes, eris mihi magnus Apollo; sed, scio, nec de pediculo præstabis. Et tu in his leviusculis et infra tuam nobilem conditionem abjectissimo loco positus talpa lumen scilicet conferes ad fidei solem; ac supra Pauli doctrinam: tolles ænigmati velum, prius quam facie ad faciem intuenti facultas feliciorum alteram vitam excipiat.

21. Dum in sublimi hac scientia toto fervore philosophamur, expletum prandii tempus nos de resumendo itinere admonebat. Quamobrem inter meritam gratiarum actionem diadudata Patrum seminarium in nos charitate, comite D. provisorie ejusque socio in viam nos dedimus, Oxonam usque progressi; oppidum non adeo incultum, in Gallico ducatu Burgundiæ extremum, validis munitis et egregio castello præmunitum. Sed eandem in hac descriptione sortem experietur Oxona, quam ego in illa spectanda; cum sole occidente ingressus, ante ortum recedens, vix aliquid observare potuit memorabile, quam quod in culina vaticano lepore ridebam, Siquidem ad ignem ibi caro vitulina torrebatur, ce-

A leri rotatione circumacta: cumque nulla diligentia invenirem machinam impletam rotis sibi invicem dentium acumine innexis, ponderisque iniquem distributo per rotarum ordinem motu participantibus, quarum nimirum in patria nostra usus; subito in oculos incidit (clarior enim flamma eruperat) suspensa retro caminum rota ex asseribus composita; in ejus cavitate tumultus quidem audiebatur, sed non in morem rotarum stridores acutos edentium. Diu sic ancipitem me denique coquus expedit. Nam cum affatim carnem penetrasset ignis, mox futuram mensæ ferculum, unico ipsius sibilo veru stetit; nec mora, canis ex lignea illa caverna exsilens ignorantia meæ nodum solvit, meque simul in risum. Quod cum Rev^{mus} cerneret, interrogabat, quid novi conspexissem. Cui ego: Romanus, aio, ille, quatuor suis versibus: *Sic vos non vobis*; addidisset haud dubie quintum, si etiam Oxonæ divertisset. Scripsisset certe:

Sic vos non vobis; voluitis assa canes.

Posquam poeseos cognovit causam, modico risu probavit ingenium, et nihil sibi hoc novum esse, subjunxit; canibus per omnem pene Galliam id laboris sibi vindicantibus. Appositos exinde cibos diripimus inter hujus fabulæ hilaritatem, et placide exacta nocte, antequam solis radii summa montium cacumina ferirent, jam leucam sumus emensi. Per dumeta horariam umbram nacti facillime processimus, crepusculi simul et umbrarum tepore recreati. Et quia Saona rarioribus tunc undis inabatur subjecta planities siccum nobis iter concessit. Cum cæteroquin per horæ dimidiæ spatium per viam silice stratam pergendum fuisset. Illam incolæ supra crepidem exundans amnis campos in stagna convertit, commeantibus secura transeundi commoditas non desit. Patentibus deinde agris cœloque cum oriente sole excepti metuebamus, ne gravibus solis caloribus vexaremur: at vero usque adeo acerbo frigore ventus repente a meridie nobis incubuit, ut illigata prius ad ephippium pallia sine mora soluta induerimus. Quatuor horarum spatio exagitati hac dira et intolerabili tortura sumus; non enim credo, tam immiti asperitate præteritam hiemem vel unquam inhorruisse; neque remedium admisit obstinax malum, donec Divionense hospitium ad Campanam tecto et foco nos refocillaverit.

22. Ad quod quidem non recta, sed prius ad illustrissimi domini generalis aedes nos equi vexere, quos famuli extra atrium annulis muro adherentibus innexuere. Nobis vero statim ad dominum generalem patuit accessus; qui obiter salutationis officio nos fungi permisit, ubi rescivit, nos jejunos jam sex leucarum iter tanti frigoris tormento confectis. Igitur nos comiter de itineris successu interrogatos, in aream deduxit ex suo conclavi: nostrisque servis ad hospitium cum equis præcedere jussis, currum, quo ipse uti solet adduci, nosque ad hospitium eo transferri voluit. Gratiis pro tanta dignatione peractis celeri cursu ad diversorium pervenimus. Non sine gaudio laudabamus exhibitum nobis ab Illmo domino generali honorem, quem nulli profecto alteri contigisse certo cognovimus. Ego tacita mecum consideratione pensavi, quid ominari ex hac humanitatis gratiosa effusione liceret; cumque solitudinem mihi relinqueret Rev^{mus} d. vicarius, precibus vacans, et familia prandio adornando detenta, Mardocheum ex S. historia currum cum nostro comparare audebam; nam nihil occurreret, quod aptam similitudinem respueret, nisi Ammonis absentia. Sed animadverto me in hac comparatione historiarum tibi pene scripsisse ænigma, nisi paucis aperiam, quo ex fonte hæc regis in Mardocheum benevolentia profluxerit. Rem igitur ex genuino fundamento breviter accipe.

23. Sacer ordo noster a primæva institutione vitæ exemplar sibi proponebat rigidam illam anti-

quissimorum in Ægypto aliisque eremis degentium Patrum austeritatem, non nisi herbis et gelida vitiantium: unde a primis in ordine monachis multo tempore non solum abrogatus ad normam Regulæ Benedictinæ, in quam juramus, carni esus; sed omne præterea ciborum genus quod non summus rigor et extrema egestas præscriberet. Vestes propemodum nullæ, aut crassa ex lana setisque, solique centones in pretio et usu habebantur. Efficacibus nimirum in vitiorum pericula remediis pugnaturi tantæ severitatis sibi leges dixere; prorsus uti feris mansuescere edoctis dentium quoque et unguium aciem subtrahimus, ne si forte in naturam redierint, facile suppetat ansa, quæ sæviant. Sic illi cupiditatem pruriginem altis radicibus naturæ corruptæ infixam, per hanc simplicissimam egestatem, sui spontaneum contemptum neglectumque penitus exarmabant. Quemadmodum vero plerumque hæc studia primo impetu maxime valent, ætate sensim inferente languorem: ita sparso jam in varias regiones, vivendi ratione dispares. Ordine, timeri coeptum, ne austeritas, quæ nascentem Ordinem erexisset, brevi ad internecionem usque suffocaret, nisi subtraheret severitatis onere daretur respirandi facultas. Rogata proinde apostolica sedes, ut aliquantum de aretissimis illis legibus remittere liceret. Et impetrata sunt varia privilegia, quibus circa victum mitius monachi haberentur. Sed ut indulgentia genuinæ virtuti falis est, ita variis in locis non solum rigoris illa extrema deserebantur, verum etiam hæc labe in cæteras paulatim leges serpebat: adeo ut accedente dein bellorum, sectarumque infortunio plurimum de primævo splendore Ordini decesserit. Quam tamen lucem ut ex suis quasi cineribus suscitarent, non defuere viri eruditione et pietate celebres; quibus se alii aut fama, aut clientela ducti adunxere, sed dispar aliquibus zeli prudentia et præcox negotiorum promovendi modus successu memoram iniecit; etenim multi volebant, ut resectis illis privilegiis, quibus summorum pontificum favor Ordinem de lege abstinendi a carnium esu et aliis gravaminibus exemerat, rudis illa et ad claustrum tenebras damnata severitas absque ulla remissione Ordini redderetur. Et cum plausu passim hi conatus excipiebantur; nam et in curia Romana et Parisiensi amplissima auxilia tantæ pietati, non contemendum reformationis titulum circumferenti præbebantur; ut denique illis prope propius solis Cisterciensibus esse liceret; qui privilegiorum usu gaudere pergebant, vix non a nominis et dignitatum in Ordine participatione dejectis. Nemine interim palam resistere auso, cum isti præoccupato ubique iudicio effecissent, ut de causæ æquitate dubitare ne dum disceptare grande scelus duceretur. Negotii tamen controversia multis annis indecisa remansit; omnibus quidem curiis in abstinentiam tuentium favorem haud parum inclinatis. Gravabantur inter hæc multorum animi, accipites, an privilegiis porro secure uterentur. Quod dubium ut solveret pro sua saltem provincia Rev^{mus} dominus vicarius generalis Helvetiæ, cognitio magnificos dominos catholicos cantones legationem ad Alexandrum VII Romanum pontificem adornare, Lucernam festinatis itineribus (nam tum Bernæ illum negotia detinebant) contendit, effecitque, ut inter cætera ab eo magistratu tradita legatis mandata insererentur: petere catholicos Helvetiæ cantones hanc a sanctissima sede gratiam, ut privilegia illa circa abstinentiam a carnium esu pro Cisterciensibus Ordinis suæ provincie monasteriis confirmarentur. Felici successu non caruere hæc preces; non enim solum pro Helvetiis sed pro universo Ordine privilegium summæ auctoritatis renovatum robur accepit. Quod cum Illmo Patri generali fuisset consignatum absque dilatione ad urbem Romanam convolvavit, summo honore a summo pontifice susceptus, quidquid ibidem benevolentia, quidquid favoris, honoris et gratiæ fuit

A expertus, hisce litteris Helveticis, tanquam fonti ac januæ acceptum refert. Atque hinc profluxit in nos supra memorata amplissima illa dignatio, futura deinceps haud vulgaribus incrementis fecunda, ut audies. Enimvero vix duæ præterierant horæ, jam ipsemet cum Rev^{mo} domino procuratore Ordinis in Curia Romana nobis nil tale cogitantibus supervenit Ill^{ms} P. generalis, visurus, an ea diversorii commoditas nobis obtigisset, quam tam grato hospiti debere arbitrabatur; læto tunc patrefamilias, quod nos ex viliori triclinio ad honestius paulo ante transtulisset. Illi post humanissimum unius horæ colloquium curram et suas ædes repetiere.

B 24. Die sequenti circa sextam matutinam facilem sese Ill^{ms} P. generalis nobis exhibuit ad exponenda nostra illi negotia; ipsius tamen præsentia diutius non fruebamur, quam donec ad regium Burgundiæ senatum curram eundem abstulit. Nos auditio quemlibet promiscue in eum locum intronitit e vestigio secuti sumus. Haud procul a curia, quam alias semigallicana voce domum parliamenti appellant, subsistens ad templum nos ire autumabam. Nam nullas contignationes ex fenestrarum substructione, cum una tantum series esset, poteram dimetiri. Per angustam deinde scalam evasimus in pergulam, octo hominum circiter capacem, ex qua tanquam specula libere locum contemplantur. Atque in primis laudabam quidem insigne artificium picti in fenestris vitri, sed non placebat obscuritas, quam colores in spatiosissimam de cætero aulam inducebant. Pulchritudinis vero palmam tulit meo saltem iudicio lacunar, quod senatoribus instar coeli imminabat; illud enim elegantibus sculpturis varia scuta atque emblemata exornant, tam concinne auro coloribusque distincta, ut præter majestatem, incomparabilem loco splendorem conciliant. Aurum profecto non tam pictoria videbatur arte tabulatis illitum, quam aurifabri manu igneque liquatum æneis laminis inductum. Anterior curiæ spatium sedilia et scamna plurima implent; quorum illa, quæ parietibus adherent per quatuor gradus elevantur, supremo senatoribus seu parliamentariis ad sedendum serviente. Præses senatus non in parietis medio, sed in angulo locum tenet, reliquis secundum duos exinde parietes ordine succedentibus. Ipse rubra toga ac pileo quadrato, nobis bireta dicuntur, insignis eminet; cæteris itidem palla ad pedes usque defluens, manicis amplis ad genua extensis, uti et bireta, nigri coloris permittuntur. Advocatorum eadem est forma vestimenti, quorum turba copiosa in fundo aulæ, sua scamna occupat: ex his duos per horam disserentes audivimus, tanta contentione vocis, tanta gestuum agitatione, tanta denique linguæ volubilitate, ut nihil me ægrius habuerit, quam quod sola verba sine sensu perceperim. Miscebant sæpe integras ex Latinis voluminibus jurisprudentiæ sententias, ex quibus quid litigarent intellexi. Postquam deinde advocati satis in utramque partem disceptarunt, omnes dimittuntur, solique senatores litem lata communiter sententia dirimunt. Hic in memoriam tibi revoco, si forte in Breviariis nostris aliisve libris legisti Ill^{mi} P. generalis nostri titulum, qui inter alia illum Christianissimæ regis in supremo Burgundiæ senatu consiliarum primum designat. Is enim est senatus ille, quem dixi, in quo ipsum primum post præsidem locum senatoribus misceat; neque locus duntaxat; sed corporis habitudo præ omnibus eminebat, nam procera cum primis statura et reliqua corporis proportio decentissime cum plena majestatis fronte conspirant; sed super omnia commendabilem juxta ac venerabilem efficit nitida exelsi verticis canities, dignius omni vestium cultura senatoriæ dignitatis ornamentum.

25. Ex hac curia per longam plateam transitus ad hospitium fuit; quam utrinque plures officinæ nullo non mercium apparatu divites coronant; ac præterea non pauca hospitiorum signa e primo fenestra-

rum ordine dependentia lepidum præbent spectaculum omnia simul intuenti; sed ædificiorum structuras longe sperabam meliores; earum pars major ligneis substructionibus constat; mediam inter trabes capedinem vimine et texto a sepibus petito obstruunt, calceque et gleba oblinunt; crederes integros ibi ex lapide solo muros stare, nisi alicubi ætate et imbris solutum gluten ligni nuditatem proderet. Templorum aliquot etiam limina subeuntes, quorum ultra duodecim numerantur, grandia quidem, sed parum exspolita deprehendimus, summum altare fere omnem totius templi decorem continent, reliquarum partium obscuritas, araneorum telæ, et neglectus ubique cultus has sacras ædes longe infra Germaniæ pietatis sedulitatem ponunt; quorum templa ad quamdam celestium mansionum invidiam Numinis honori parantur, nullo sumptu ad dictissimas veræ religioni mentes ab his ornandi res sacras conatibus, abstrahente. Ecclesiarum hic præses est ad S. Benignum; immensis arcibus veterum pietatem ostentans: et in atrio rara ædificii moles triplicem per innumeras columnas forniciam, quorum alter alterum premit, nescio in quos usus suspendit. Notabile præterea horologii artificium; quod nimirum præmissa semper per musicam campanularum modulationem melodia, horæ præludit, sonantius deinde impacto maximæ campanæ malleo significandæ. Ita per urbis pleramque partem vagati denique paulo ante meridiem ad R^{mm} D. abbatem de Claravalle accessimus. Domus, in qua ipsum reperimus, Claravallis parva; sicut et ill^{mi} domini generalis. Cistercium parvum appellatur. Familiariter piissimus præsul nos fuit amplexus: jussumque Rev^{mm} dominum vicarium generalem sedere, amicabilem colloquio per horam detinuit. Eadem dignationem nobis, qui in medio nudis capitibus pro decentia stabamus, impendit; supplebatque pedum tarditatem (quos podagræ laniena dulceruat) suavitate sermonis; quem in nos tam dulciter evibrabat; ut redivivam in successore melliflui Patris Bernardi affectum gratiam penetrabili amoris sensu cordibus illabentem adoraverim. Apponebatur interim vitrum albo vino plenum, ad quod libandum grata nos violentia coegit. Etsi enim illius generosissimus odor, qui vel invitum invitasset, verecundiam nostram non superasset; quia tamen auditio sanctissimo nomine (aiebat quippe S. Bernardi vinum esse) non licuit excusationum ambages præterere, eo modice gustato ad hospitium nos contulimus.

26. Tempus pomeridianum per reliquos urbis angulos discurrere consumpsi, comitante cubiculario et stabuli curatore; qui una mecum laudabant quidem egregia Divionis munimenta, Dolana tamen anteferebant; non amplitudine, sed robore artificioque. Pulchra item magnatum aliquot domicilia, palatia vulgo dicta, non incuriosi transivimus. Nec defuit pleno pectore ridenti stimulus, ob stolidam feminarum ibi vanitatem; eam enim ut primo observavi, aut in Bacchanalia me aut in Æthiopiassas forte Arabicasque barbaras incidisse suspicabar. Obviabant nimirum non raræ, quarum vultus supra omnes ollas nigrae spectrum potius quam hominem referebant; larvis ex atra bombyce inductis. Obstupescentes lepidissimam rem, cachinnoque excipiens: Pia, dicebam, inventio, si frontis illicium feminae hac arte rescindunt. Verum comites mei aliam subesse causam affirmabant; ne scilicet faciei venustas et candor sole vel pulvere sordescat; augurati, non nisi speciosas sic sibi cavere. Ast usum quoque alium deinde, et plane contrarium aperuit quædam, sub Domus suæ vestibulo laryam abstrahens, adeo deformis, rugis, et bile livida; ut si serpentium formam capilli induissent, nescio annon in saxa nos convertisset hæc Maura Gorgon. Credi saltem volunt, aliquid sub hac personata arrogantia latere; vel forsitan hac funerali pompa emor-

A tuæ formæ parentant. Eadem deliratione reliquarum vestium apparatus multi ex inquilinis Divionensibus curant, uti fide digna narratione percepi, qua nempe famis et domesticæ paupertatis miseriam operiunt.

27. Duas non minus horas hac ambulatione dilapidavimus; ad hospitium inde et cœnam reversis Rev^{ms} D. abbas de Lucella, dominus Bernardinus, supervenit, qui ea ipsa hora Divionem appulerat, et in transitu salutationis obsequio apud Rev^{mm} D. vicarium gen. functus in vicinia nostra diversorium commodum nactus fuerat. Quem dum ad limen nostrarum ædium deducimus, quatuor fidicines adfuerunt, avidi cœnam nostram arte sua condire, nec tulere repulsam; quibus ad januam nostri triclinii subsistere jussis, per horæ quadrantem aures commodavimus; dignis nostro omnium iudicio, qui diutius audirentur. Unde, ut eorum digitos acueremus, honesto donario perunximus; quo illi accepto siatim evanuerunt. Mira fidium concordia et suavitate exornaverant artem; saltus celeres, morososque tractus inter articulorum tremulam palpitationem scitissime exprimebant. Quos deinde sonos mutuo assultu, deflexioneque præcinebat initio vox altior, eleganti imitatione chordæ inferiores crassiori murmure reddebant, sic æmula vicissitudine quasi rixas et complexus miscebant, sic duos mollesque sonos mirabili temperatione variabant. Meliori successu altera dies eosdem nobis musicos adjunxit. Nam satis mature cum Rev^{mo} domino procuratore de nostris negotiis agentes, in parvo Cistercio Rev^{ms} dominus abbas de Claravalle conspexit, quem inde ad suas ædes curram jam promptus auferebat. Is accessito ad se Rev^{mo} domino vicario gen. paucis, sed efficacissima charitate validis verbis indicabat, gratius se a nobis accepturum nihil, quam si suam mensam ad imminens prandium nostra præsentia dignaremur. Nec moram indulsit adornandæ excusationis, quia statim in apertum famulorum opera curram nos receptos secum in Claramvallem suam traxit.

28. Terendo tempori, quod ad prandium usque reliquum erat, dominus secretarius Claravallis nos ad hortum invitavit, nam Rev^{ms} triclinium superius cum domino abbate conscenderat. Libenter assentientibus eruditam sermonis promulsi dem jucunde instillabat; multa de Clarissima sua valle, multa de Gallia prope universa eleganter disserens: denique ex nobis, de nostræ patriæ ac monasteriorum statu percunctabatur. Neque frustranda egregii viri sciendi cupido mihi visa; ideoque, si me breviter auscultare non gravaretur, dixi me allatum in medium, quæ subitanea et imparata mihi memoria suggesserit. Tum exordiri jussus, Maristellæ, aiebam, nomen in mari natum, a periculo et propitio lumine; quod illustrem comitem Henricum de Raperschweil Sarracenis arma inferentem servavit. Illum in reditu iratum æquor pluribus diebus ita jaclabat, ut ignarus quo tandem in orbe versaretur, in momenta singula naufragium mortemque operiretur. Nam et spissæ nebulæ cœlum omne abstulerant. Humana igitur omni spe amissa, animoque ad superos erecto, divæ Matri Virgini votum nuncupat, si auxiliari porrecta manu se fluctibus eriperet, monasterium familiæ Cisterciensis in sua ditone sub ejus augustissimo nomine consecraturum. Prona in miserorum preces misericordiae regina non diu subsidia distulit; sed ea statim nocte stellam magnitudinis ac splendoris insoliti, veluti salutis nuntium, de cœlo monstravit; ad quam Cysosuram cursu navis directo paucos intra dies salvus et incolumis portum tenuit. In tanti beneficii memoriam exstructo inde cœnobio nomen beatæ Mariæ de Maris stella imposuit; in quo postmodum ipse fundator post uxoris in peregrinatione Hierosolymitana obitum, cælibem per novemdecim annos vitam duxit, atque in capitulo sepulcrum obtinuit:

ornatum epitaphio, non eleganti quidem, sed quod
pam illius sæculi simplicitatem commendat. Illud
in pugillari meo descriptum, si lubet; legam, sic
autem habet :

*Sit superis charus fundator, sanguine clarus.
Æquora transivit: paganos ense petivit.
Victor regressus, mundi certamine fessus,
Clastrum fundavit; ditavit; magnificavit
Donis, et dotans bis marchis mille; decorans
Sexcentis, centum, marchis bis quindecim et octo.
Suscipe devotum, Rex clemens, hunc tibi totum.
Pœnas evadat; ad cœlica gaudia vadat:
Amplexu sponsi letetur; delicietur;
Cœlis aptatus, sit re sine fine beatus.
Anno millesimo, ducenteno, bis tredecim, uno,
Comes Henricus nobili de sanguine cretus,
Fundavit claustrum, sed præmia sumpsit æterna,
Anno millesimo, ducenteno, quadragesimo sexto.*

Anno igitur post recuperatum humano generi
cœlum millesimo ducentesimo vicesimo septimo
fundata es Maristella, eique collata dos tam ampla,
præsertim aucta donis non spernendis comitum de
Habsburg, Kiburg aliorumque: præterea nobilium
de Tillengen, Stretlingen, Mandach, Hettlingen,
Schonewert, Warta, Klingen, Wartenfels; ex qui-
bus familiis plures in monasterio sunt tumulati: ita
ut nisi variæ temporum injuriæ totam pene con-
sumpsissent, dubitare Maristella posset, an multa
per Germaniam monasteria essent, quæ secum
comparari pateretur. Etenim, ut nihil de incendiis
dicam, quorum duo, annis Christi 1448 et 1507, ad
ultimam usque ruinam sustinuit; nihil de litibus,
tineis scilicet honorum fortunæ; quibus fere sem-
per cum ingenti damno implicabatur; nihil denique
de venditis olim indignissimo pretio pagis integris,
amplissimisque juribus, præsertim dum Helvetii
sese ex servitute in libertatem expedituri: una
hæresis hydra sat vorax fuit, quæ (quod plurimum
in Helvetiâ, et alibi monasteriorum fatum fuit) to-
tam evertere valisset. Sed melius suis clientibus
voluit esse consultum potentissima protectrix; quæ
sacratam saltem suo domini domum sartam tectam-
que servavit, quanquam incolarum ac bonorum
majori parte exutam: deditque, post hæc incommoda,
abbates laudatissimos, qui per insignem mul-
torum annorum industriam eo Maristellam decori
restituerunt, ut gratulari sibi Ordini de sua fe-
licitate non immerito possit. Nam præter conversos
sustentat ad chorum deputatos non minus quadra-
ginta religiosos, theologiæ, philosophiæ humanita-
tisque studiis sese inter exactam officii divini dili-
gentiam exercentes: nec tamen interea pro solis
ad portam accurrentibus egenis minus quam duo-
decim hebdomadatim farris modios liberaliter ex-
pendit; amœno saluberrimoque situ Maristella gau-
det; orientem versus Tigurum primam Helvetiæ
civitatem respicit; ex opposito Badenam, noviter
excitati fortissimi castelli munitione, diæta cantonum,
thermisque calidis celeberrimum oppidum.
Utroque deinde ex latere, hinc fecundissima vinetis
Jura, illinc viridi dumetis et abiete Claromonte cin-
gitur; qui ambo clivi vallem efficiunt, quam me-
diam interluit Limagus piscium ferax, navesque
minoris forma frequentes transmittens; is Maristel-
lam ita septentrionem, occasumque versus ambit,
ut pene in insulam cogat; modicum relinquens spa-
tium, quo continentem adhaeret. Salemium Maristellæ
primam abbatem cum duodecim religiosiis dedit, a
quo modernus Rev^{mus} D. Gerardus Burgisser, ex
proximo Brengartensi oppido natus, numero tri-
gesimus felici regimine præest. Omnia monasterii
ædificia pro nostri sæculi more tenebras exosa, li-
berum solis lumen in omnes angulos admittunt, pec-
uliariter Ecclesia, hilari tralucentis vitri splendore
et gypsi candore illustris. Chori subsellia de quercu
excisa singulari artificio celebrantur, bino etiam

organo, et altero quidem bene grandi musicam (cu-
jus apud nos præcipuus amor et cura) animat. In
exterioris ecclesiæ sinistro latere sepulcrum Alber-
ti I, Romanorum imperatoris, visitur: qui cum
anno Christi 1308 a nepote suo Joanne instinetu
quorundam nobilium Vindonissæ ad Rusam fluvium
interfectus fuisset, Maristellæ unius anni et trium
mensium sepulcrum nactus, inde Spiram Hen-
rici VII, jussu ad imperatores reliquos translatus
est. Ecclesiæ non dispar ambitus elaboratas gypso
imagines monachorum Cisterciensium qui vel digni-
tate ecclesiastica vel sanctimonia floruerunt, eleganti
artificio exhibet. Sacro etiam reliquiarum thesauro
Maristellam locupletavit Innocentius X, P. M., ante
annos quindecim, donatis ex urbe exuviis divorum
Mariani et Getulii nunc pulcherrimo altari exornatis,
cultisque magno populi accursu ob prodigia, quibus
frequentissime clarent. Cæterum Jura territorialia
satis ampla tenet: advocatiæ onerosis favoribus
libera, octo seniores cantones protectorum titulo, et
annua recognitione veneratur.

29. Multa insuper alia de nostræ Helvetiæ rebus,
uti de strage a catholicis apud Villmergam Bernen-
sibus illata, item de antiquis eorumdem in varios
hostes victoriis, his sermonibus inspersa avidissi-
mis auribus excipiebat, donec intellexit datum esse
ad mensam signum. Quæ quidem tam splendide or-
nabatur, ut ipsemet Rev^{mus} præsul fassus fuerit;
non consuetudini, non necessitati, sed nostro honori
harum epularum, pretium deberi. Odoris, saporis-
que oblectamenti variis abundabat mensa, meos
tamen in se oculos ante omnes missus in se conver-
tebant exoticæ magnitudinis pira, utramque manum
meam, digitorum artieulis simul innexam æquantia
magnitudine; tamque vivida adhuc specie, ut recen-
tem autumnum in hoc adulto jam vere spirarent.
Sane sola me loci distantia continuit, ut ex his fir-
gibus non unam alteramve domum miraculi gratia
transportaverim. Prandium post sessionem duarum
circiter horarum solvebat adventus plurimorum, qui
Rev^{mo} domino Claravallensi locuturi foris expectare
dicebantur.

20. Quare post submissa debite gratitudinis ver-
ba ad Rev^{mm} dominum abbatem de Pontiniaco exire
decrevimus, quem etiam podagræ vincula domi suæ
retinebant. Ibi, sine mora admissis amicissimum
se nobis præbuit, rogavitque inter alia humanitatis
haud obscura indicia, ut Pontiniacum suum invise-
remus, nunquam fore asserens, ut nos itineris pe-
niteat: divi Edmundi sacras exuvias, imo sacrum
corpus ibi asservari, quo thesauro mirabiliorum
Gallia plane ignoret, siquidem non in aliam ea sacra
membra, speciem esse a morte mutata hactenus,
quam si ante octo paucioresve dies ab anima fuis-
sent relicta; cum tamen ultra quadringentos ac vi-
ginti annos corpus integrum et incorruptum perse-
veret. Pia curiositas nostra ex hoc colloquio tantum
fuit accensa, ut pene promiserimus adire Pontinia-
cum; dato tamen ancipiti responso, hospitium nos-
trum requisivimus, in quo orbis transmissos nobis a
Rev^{mo} domino de Claravalle sex Bernardini liquoris
ampullas offendimus, quæ deinceps nobis pro medi-
cinali jentaculo et deliciis usque ad discessum suf-
fecere.

31. Septima Maii dies illuxerat, quæ nos gratis-
sima serenitate invitavit in agros. Itaque eadem ho-
ra, qua sol ex noctis opaco, nos extra portas fere-
bamur, invisuri Castrum Fontenense, e quo splen-
didissimus ille Ordinis, imo orbis universi sol Ber-
nardus prodivit. Non longe a mœnibus positus jam
ob oculos versabatur hoc castrum, et subjectus
ejusdem nominis pagus. Nam in cacumine collis
existens lætissimum aperit in omnem per circum-
fusam late regionem intuitum. Et ex urbe Divionen-
si quidem sensim campi elatiores per horæ medie-
tatem accedunt, donec sub ipso castro sese clivus
magis præcipiti declivitate atollit in sublime, invi-

atque advenarum frequentiam tum ad curiositatis
tunc pietatis gustum. Celebri semper incolarum ve-
neratione florebat hæc eximie sanctitatis origo, sed
eam ante aliquot annos non parum adauxit Ludo-
vici XIII, Galliarum regis liberalitas, qui anno 1619
Cisterciensibus observantiæ strictioris ex congrega-
tione Fuliensi magnificentem extruxit cœnobium,
quod nunc ultimam adhuc totaliter excolentis ma-
num desiderat. Huc igitur promoti Rev^{ms} dominum
abbatem de Campo Lilliorum ex Austria offendimus,
qui ante nos paulum curru advectus sacris operari
cœperat, nobis intra templi januam pedem inferen-
tibus, in altari, quod jam eum occupat locum, in
quo de piæ parentis utero in hanc mortalitatis lu-
cem progressus est S. Bernardus. Tam præclara
altaris prærogativa ex religioso illius loci Patre in-
tellecta, morabar divina, dum dictus præsul sacri
finem invenisset. Duæ interim aræ aliæ missas di-
centibus R^{mo} vicario generali et socio serviebant.
Nactus denique et meæ pietatis occasionem, in
prædicto altari sacrificium ineruentum obtuli hono-
ri sanctissimi Patris, ut cui ille pretium sua nativi-
tate fecisset. Expleta ab omnibus devotione per
monasterium et paternas Bernardi ædes circumduc-
ti, gratulabamur bonæ fortunæ, quod a nobis vir-
tutum celeberrimarum hic hortus nobilissimus in-
ambularetur, ex quo tot præstantissima sanctimo-
niæ germina pullulaverunt. Ego curiosis oculis legebam
illa innocentis pueruli vestigia, aiebamque: hoc
scilicet in triclinio torum suavissimo pusioni ster-
nebat piissima mater; hic mensam, hic crepundia
ponebat; hic struebat adolescentulus ex iunculis
altariola, et parvulas manus levabat ad sidera. In
his angulis precatorios volvebat ad orationum nu-
merum globulos. Hic a matris ubere lactis stillas,
inde ab ejusdem ore, pietatem insinuantis, pende-
bat. Per hanc denique se subducebat januam, cum
corrasos avare nummulos clanculum prodigebat in
pauperes.

32. Talia nunc perfunctorie meditantem socii
monebant ad reditum, jam enim dies in meridiem
vergebat. Eamdem tamen viam repetere nolimus,
sed ad dexteram declinantem iter ad Carthusiam di-
reximus. Insignis illa est, et si quæ res ulla alia,
spectari meritiissima. Ecclesiæ vil egum quas obser-
vant, amant obscuras; hæc tamen ob amplitudinem
fenestrasque multum claritatis habet. Picturarum
elegantiæ simul et copia perquam multa. Chorum ex-
ornant ingentia candelabra aurichalco fusa, et
ejusdem operis aquila grandis medium occupat,
sustinendis cantus libris erecta. Utunque autem
hæc rara sint et elegantia, longe tamen superantur
a duobus quæ ibi exstant, Burgundiæ ducum mausoleis;
quibus ego, seu de arte, seu de pretio certetur,
summam æstimationem tribuo eorum omnium,
quæ vel alias, vel in hoc itinere considerare merui.
Alabastrites in multiplex artificium excisus ad ar-
genti teneritudinem acumine sculpturarum accedit
proxime, præsertim in imaginibus ducum ibi tumu-
latorum; in quibus fere dixerim, naturam ab arte
victam. Sane vestium plicas, et incidentes in sese
laciniarum sinus, ne ipsa quidem vestis tam seite
posuisset. Vultuum deinde effigies, conspirante in
subsidiis artis pallore lapidis, quasi fugientis e
corpore vitæ vestigia nondum penitus consumpta
representabat tam vivaciter, ut non statuas, sed
sopore suavi ligata corpora dixisses. Qua humo ad-
hærent hi tumuli, ingens marmor varii, coloris ma-
chinam sustinet; huic innumeræ plangentium vul-
tibus indutæ icones, ac si superius saxum et impo-
sitas ducum imagines humeris gestarent, insistunt:
tam diligentem artificis manum expertæ, ut quali-
bet illarum in distinctas ab alia tristitiæ nubes fron-
tem membraque contrahat. Jam quod huic ploran-
tium minorum turbæ incumbit integrum marmor,
duodecim pedes longum, sex latum, crassius palmo,
ad speculi nitorem splendescit, reddens instar vitri

ajacentes supra figuras, et aspicientium facies. Am-
bitus templo adjunctus per quatuor æqualia latera
centum quinquaginta passus longa extenditur, ha-
betque annexas cellas pro illius instituti asseclis
accommodatas, quorum nulli puteus, hortus, offi-
cina, duoque alia triclinia desunt, non minus septua-
ginta: harum quasdam postquam nobis loci prior
ostendit, nos Divionem per speciosam inter ridentia
floribus prata umbramque arborum viam ad pran-
dium properavimus.

33. Quanquam autem immodicus promeridianas
horas æstus inflammaverat, peragrarè tamen urbem
denuo constituimus, ac secundum mœnia aliquandiu
spatiatis ad orphanotrophium accedendi cupido in-
cessit; quod nostra curiositate non indignum esse
referebatur. Ad illud igitur sine difficultate admissi
Dolanum hospitale quaerebamus, sed inferiora de-
prehendimus pene omnia. Edes quidem est spatio-
sissima, in plurimas officinas et triclinia sine ullo
cultu distributa; quarum alia cunis et vagientium
clamoribus implentur; alia pueros juvenesque adul-
tos continent, qui variis partim opificiis, partim
lanæ purgandæ, ac deinde in fila texturamque con-
cinnandæ insudant. Occurrere in alia domus parte
plures octo vel novem, ut arbitror, annorum puel-
lulæ, quæ acu lanam vario colore tinctam eleganti-
tibus picturis aptabant. Et hujusmodi projectio-
orbosque supra ducentos ea domus educat, qui do-
nec ad justam ætatem excreverint, artium laboribus
exercentur, ac tum viatico donato dimissi sua se
industria sustentare jubentur. Infinita hic alia, in
tam ampla urbe, poterant notari, quæ brevitatis
gratia silentio præteribo. Nunc ad hospitium me
accingo, cui propior factus, salutavi Rev^{ms} domi-
num Nicolaum abbatem de Porta cœli, vulgo Ten-
nenbach, una cum socio adventantem. Is est, qui
ante tres annos e Maristella postulatus abbas, diru-
tum bellis monasterium magna dexteritate, sed non
minori etiam sudore restaurat. Antiquum cœnobium
est, quatuor a Friburgo Brisgoiæ horis in silvestri
solitudine situm, jam circa annum Christi 1156 fun-
datum. Celeberrimum olim fuisse, ex lapidibus no-
bilibus plurimorum sepulcralibus per ambitum li-
quido constat. Ei honoris gratia me comitem, imo
servum ad Ill^{ms} D. generalem obtrusi, ducemque
ad hospitium nostrum revertenti.

34. Quinta hæc nostræ commorationis dies tan-
dem aliquando nos Divione expedit, sed octavo
brevis, ac postea tertium die septimo reditus. Ita-
que circa sextam matutinam in divi Benigni fano
sacrum diximus, prandioque post accepto ad ades
Ill^{mi} D. generalis, cum reliquis omnibus, quot-
quot ad comitia generalia accessuri erant, convola-
vimus. Ipso meridie dictus Ill^{ms} P. generalis curru
consenso iter Cistercium versus ordiebatur. Seque-
bantur primorum Patrum de Firmitate, Claravalle,
et Pontiniaco currus, alique omnino decem pleri-
que sex aut quatuor equis impellebantur. Hoc appa-
ratu præmisso promiscue nulla attenda ratione di-
gnitatis ætatisve succedebant bini vel terni, prout
platearum capacitas ferebat. Abbatiali honore insi-
gniti quadraginta numerabantur; priores deinde et
commissarii centum quinquaginta, hos servi centum
tringinta stipabant. Numero Galli superabant; nam
ex Hispania duos, ex tota Germania infra viginti
comparuisse intellexi; cæteri fere omnes ex diversis
regni Gallici finibus advenere. Equorum multiplex
erat forma; multi ex illis humiles, cervorum spe-
ciem capite pedibusque, et, ut audivi, etiam cur-
rendi velocitate referebant: verum non in longa
itineria valentes, totis viribus, utpote in parvi cor-
poris compendium coactis, bidui labore exhaustis;
ac inde inutilibus, donec quieverint. Præ cæteris
spectabilis erat, quo R^{ms} D. vicarius generalis de
S. Urbano vehebatur, omnium circumstantium ocu-
lis digitisque in eum intentis. Et equus, quasi ses-
soris et se observari conscius, colli incurvatura,